

Бүгү чурттарның пролетариулары, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (11392)

1980 чылдың август 21, четверг

1925 чылда
Тыва АССР-ниң

Өртөө 2 көп.

СПОРТТУҢ, ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

XXII Олимпиаданың оюннары спорттун, тайбынның болгаш найыралдың аажок улуг байыралы болу берген. Ону «Олимпиада-80-ниң» оргкомитетиниң август 19-та Москвага, Звездледе бажыңның колонналыг залына болган хуралыга онзалап демдеглээн.

Олимпийжи оюннарның түңнелдериниң дугайында илеткелди «Олимпиада-80-ниң» оргкомитетиниң даргазы, ССРЗ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралачызы И. Т. Новиков кылган. Олимпиаданың белеткээниң болгаш эртергениниң бүтү киржикчилеринге СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЗ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы ш. Л. И. Брежневтиң чүрөктүн ханызыдан байыр чедириниңиң өлөргө эң эрчим шаңнал болуп турарым демдеглэш, Олимпиада-80-ге хамаарыштыо үрүлүчү аажок улуг ичизингй болгаш сагыш салып турганы дээш Леонид Ильичиге изиг өөрүп четтириниңиң оратор илергейлээн.

Оюннарга белеткел бистин чуртувуска бүтү улустун херээ болу берген турганын хуралга онзалап демдеглээн. Делегейниң бүтү дигтериниң 31 чурттарында спортчулар киришкен Олимпиада-80-ниң улуг чедириниң болурун ол хандырган. Маргылдаага спортчу бедик деңгизиниң дугайын делегейниң 36 Олимпиаданың 74 рекордтары, дигтерин болгаш пизы-буру националдарның чүс-чүс спортчу чедириниңиң херечилеп турар.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-не, ССРЗ-ниң Дээди Соединиң Президиумунга, ССРЗ-ниң Министрлер Чөвүлелине, ш. Л. И. Брежнев байырлыг чагааны чоруткан.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политкитиг чырыдышкын бажыңның СЭКП-ниң область комитетиниң V пленуму болуп эрткен.

Пленуму СЭКП ТК-ның кежигүүнүге кандидат, СЭКП обкомунун бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажиткан.

«СЭКП-ниң XXV съездинин шийтпирлеринге дүүштүр комсомолга партияни удуртулганы улам ыңай экижидер дугайында» айтыргыны пленум чугаалажып көргөн. Пленумга илеткелди СЭКП обкомунун секретары Д. К. Ооржак кылган.

Илеткелди чугаалажып көрүнгө: СЭКП Кызыл хооромунун бирги секретары А. И. Пожидаев, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунун бирги секретары Н. С. Бойду, Бии-Хем районун «Өөк» совхозунда партком секретары М. Д. Кара-

Сал. республиканың чырыдышкын министры Н. С. Конгар, СЭКП Барыин-Хемчик райкомунун бирги секретары Ш. П. Куулар, ВЛКСМ Тыва обкомунун бирги секретары Г. С. М. Иргит, Кызылдың № 48 тулуг эргележиде партияни организацион-экономик секретары И. В. Сермаккин, СЭКП Эрдэнэ райкомунун бирги секретары А. Ч. Монгуш, «Алдан-Маадыр» совхозтун хойжузу, Социалисттик Куш-ажылдын Маадыры Д. Н. Ч. Ооржак олар киришкен.

Пленумун ажилын түнөп тура, СЭКП ТК-ның кежигүүнүге кандидат, СЭКП обкомунун бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан.

Пленум чугаалашкан айтыргы талазы-биле доктаал хүлээп алган. СЭКП-ниң XXV съездинин шийтпирлеринге дүүштүр комсомолга удуртулганы

экижидер талазы-биле партия организацияларынын сорулгаларын ында тодараткан.

Пленум партиянын ээлчеглиг XVIII область конференциянын чыылдыр дугайында айтыргыны чугаалажып көргөн болгаш бо айтыргы талазы-биле хүлээп алган доктаалды бөгүн парлаан.

Пленум организастыг айтыргыны чугаалашкан. Өөренип чорууру-биле холбаштыр СЭКП обкомунун ийги секретары болгаш бюро кежигүүнү хүлээлгезинден В. Е. Серяковту хостаан.

СЭКП обкомунун ийги секретарына болгаш бюро кежигүүнүге П. И. Кравченко пленум бадылаан.

СЭКП обкомунун пленумунун ажилына СЭКП ТК-ның инструктору К. А. Албашев киришкен.

ПАРТИЯНЫҢ XVIII ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫН ЧЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ V ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

I. Партияның ээлчеглиг XVIII область конференциязын 1980 чылдың декабрь 25-те чыылдырар.

II. Конференцияга дараазында айтыргыларны чугаалажып көөрү-биле бадылаар:

1. СЭКП обкомунун ажилының дугайында өтчөт. Илеткелчи — СЭКП обкомунун бирги секретары Г. Ч. Ширшин.

2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязын өтчөт. Илеткелчи — ревизия комиссиязын даргазы Б. Н. Бугаечков.

3. СЭКП обкомунун комитетин соңгууру.

4. Партиянын область организациязының ревизия комиссиязын соңгууру.

5. СЭКП-ниң XXVI съездинин делегаттар соңгууру.

III. Партияның XVIII область конференциязына СЭКП-ниң 19 комитетинден бир делегат талаазып кылдыр доктаадыр.

IV. Партияның XVIII область конференциязына делегаттары партияның Кызыл хоорай болгаш район конференцияларына партияның Уставын өзүгээ хаагыг (чагыт) бадылаашкын-биле соңгууру.

ДУЖУТ—80 ГЕКТАРДАН-НА 8,9 ЦЕНТНЕР

Оңу беш чылдың сөөлү дүжүтүп ССРЗ-ниң 50 чылды аттыг совхоз ажаап эгелээн. Кезилдеже кирген тос аргатты амдызында Владимир Берхилевтиң комбайны баштап турар.

Владимир Григорьевич Редельдиң удурткан № 2 хош-трактор бригадасында тараанын дүжүтүп бо чылын багай эвес. Ында бо хүнерде бир гектарга онааштыр 8,9 центнер тараа алдынып турар. Совхозта шунту 1014 гектар сула таячалай кестинген, оон 384 гектары бастырылган болгаш 345 тонна тараа алдыган.

Кара-Булуң суурунуң Екатерина Благодатская эргелекчилээн шаанында дүшкөн тараанын ажилыттынар арылган турар. Ам ында ажил түлүк. Совхозтун чамдык комбайндары кызыл-тасы таячалай эгелээн. Оон дүжүтүп база багай эвес болуп хире.

Бистиг көрр.

УШ ХОНУКТА

Каа-Хем районунуң совхозтары 1980 чылдың дүжүтүп ажаарынын шенелдизин каш хонук мурунда эгелээн. «Улут Октябрь» совхозта ажаалда ам шуудулаан. «Ленинчи орук» совхоз тараанын кезип эгелээн бээр үн хонган.

«Ленинчи орук» совхоз оңу беш чылдың сөөлү чылында 6500 гектар черин тараанын ажаар. Баштайгы кылган сапаталардан алырга, оон бир гектарына онааштыр 5,5 центнер дүжүтүп ал болуп. Бо таварында ийги тараа 3500 тонна ажа бээр.

Совхоз 300 гектар сула тараа, оон барын-ла дең кезип дүжүткө чедир ажаалттыган. Ында ийи агрегат ажиллап турар. Хаймырында арбай ажаалдазы база эгелээн, баштайгы 100 гектарынын тараанын таячалаан, ону үезин кылды.

Беш чылдың сөөлү чылынын дүжүтүп ажаалдазын Семён Евдокимов биле Николай Черепанов эне-баштай эгелээн. Сөөлүдө кирген аргаттар-оларга чедер дээш дүжүтүгү ажиллап турар.

С. ХАЯНГЫБАА

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтун деңгиз-кээринде өт-сиген бо чылыны көчүтүп эки-үнгөн. Ону ийгилини маалымга белеткеп бээр дээш, районун ажил-иччилер ийкейлиг ажиллап турар.

Сөөлү үезде чаз-чаз-кыппыг хүнер тура-ыа,

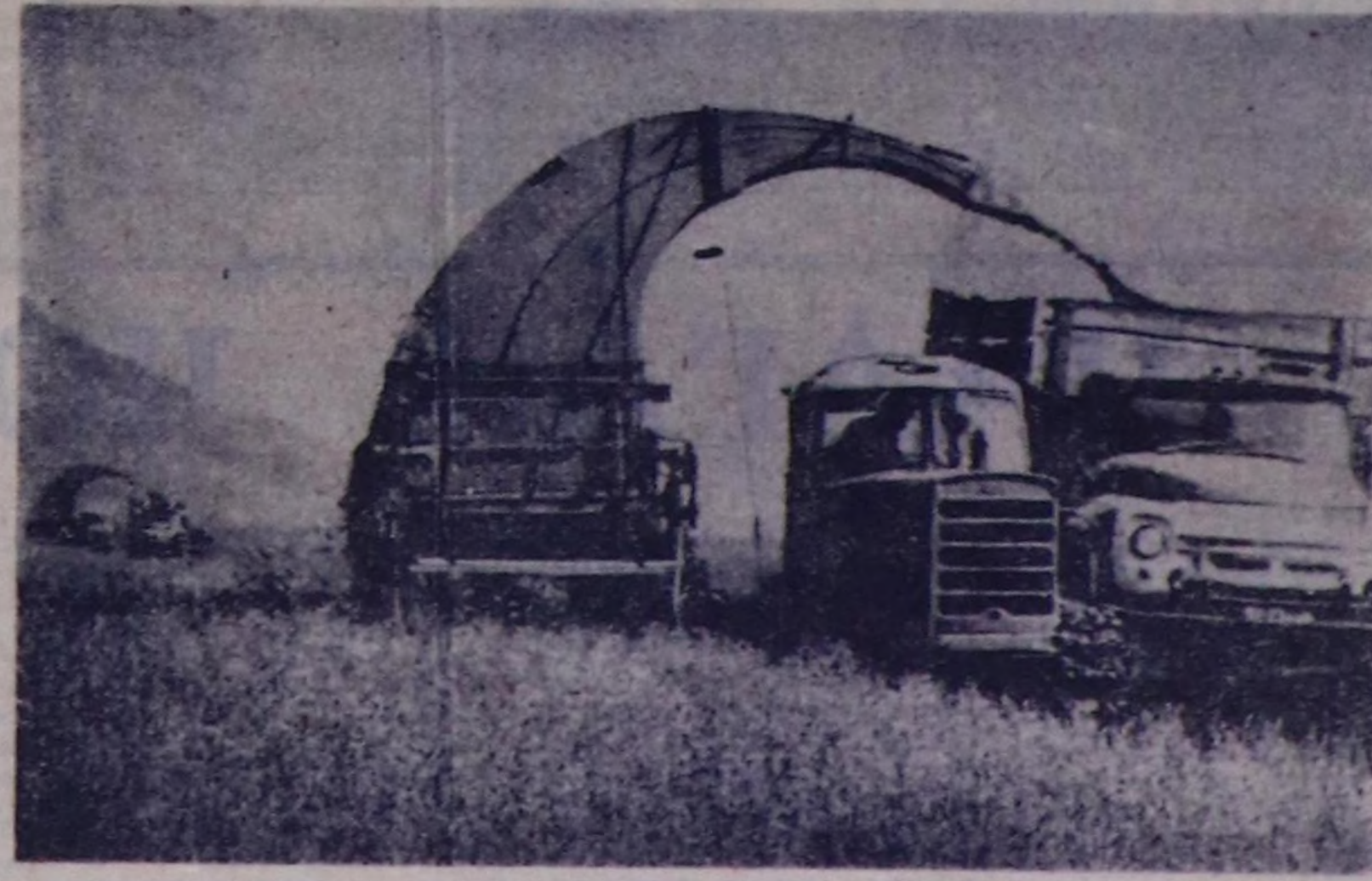
ажыл соксавайн турар. Оон уламындай 400 тонна хире витамининг ситен далганы белеткээр онаалданын 300 тонназы белеп болган. Ык ажал-ам-даа үргүчүленишкан.

Бо хүнерде совхозтун мал чеди белеткээр механизастатынган отряды как-суз ажаалдазын кырыпкан. Ык

суланы еске культураар-биле калы силостап турар. Силос баштайгы хүнде 35 тонна салынган болза, дараазында хүнде 130 тоннамы салыр аргалык болган.

ЧУРУНТАРДА: нем-суланы кестирип турары; чалаачы Александр Фирсов.

А. ЗАЙЦЕВИЧ фотогу.

ТЕМПИЗИ ООЖУМ

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтун ажил-иччилери мал чеди белеткээриниң шалыпчы айында кирип турар. Ында мал чеди белеткээриниң бо улуг шимчээшкенинде механизастаан ийи бригада, 38 эвено, ийитизи-биле 300 хире кижик хаара туттулган. Чүгле хол-биле бестин ситен кедер кижилер 185. Оларкы шунтузу машина-техника болгаш өске-даа чогуур херекселдер-биле хандырылган. Бо хире күш турда, мал чемини белеткелди мурунку чылдардан дыка оожум. Чамыс сөс-биле чугаалаарга, бо хүнерге чедир 2820 тонна ситен кесер планын дөңгүл-сө 300 тонназы белеп болган. Ситен белеткелдиниң таяччалыг үези түлүк, шалыпчы ай эртп турда, ам белеткелдиниң ситенден ои катал кай ситенин каймак белеткел четтирге бис?

Совхозтун ишчилериге Бай-Тал болгаш Тээли суурларын албан болгаш бугурулгелер черлери, харын идел-кейлиг дүзалажып турар.

Х. КАРА-ООЛ

КӨДЭЭ АЖЫЛАГЫЙДА БҮГҮЭВИЛЕЛ БОЛГАШ РЕСПУБЛИКА КАТТЫЖЫШКЫННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел болгаш республика каттыжышкынының дугайында минти дүрүмү ССРЗ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаан.

Бүдүрүлгө, эртем-бүдүрүлгө, аграр-үлөтүр каттыжышкыны, совхозтар трестер, совхозтар болгаш күрүлени өске-даа көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери, эртем-инженер, төлөвилел-конструктор, тулуг организациалары, көдээ ажил-агый продукцияны болгаш ажал-агый бүдүрүлгелери, эртем-инженер, төлөвилел-конструктор, тулуг организациалары, көдээ ажил-агый продукцияны болгаш ажал-агый бүдүрүлгелери (боттарының бүтү ажал-агый бүдүрүлгелери аайы-биле) Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел болгаш республика каттыжыш-

кынынын составына кирерин дүрүмдө баш удуу көргөн. Колхозтар, өске-даа кооператив бүдүрүлгелери болгаш организациалары, а ол ишкеш ажал-агыйлар аразының бүдүрүлгелери (организациалары) чүгле бүдүрүлгө, эртем-бүдүрүлгө болгаш аграр-үлөтүр каттыжышкынының составы-биле Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел азы республика каттыжышкынына кирип турар.

Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел болгаш республика каттыжышкыны көдээ ажал-агый продукцияны хамаарышкан деңгизин бүдүрүлгелери байланы база ону сайыралыры дээш, ол продукцияны күрүлгө саларынын планын күрүлгө эртем-техник дегилшге, продукцияны шыныры, камналганын чүрүмү сагыры, көдээ ажил-агый бүдүрүлгелериниң орунгалык белгилери, капитал салышкынынын үр-түңгел

диг кылдыр ажилдаары, бүдүрүлгө күчүлери чогуур үезинде ажил-агый кирип турары шилгелдиг алыры, тулуг-уң смета өртөк-үезин база сак-көө, чүрүмү сагыры дээш, а ол ишкеш оларга онаалган өске-даа күрүлгелери күрүлгелери дээш харыс-агалык болуп.

Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел болгаш республика каттыжышкынына эрге-жок чулула төчүтүлгөн фонддары болгаш кураалдарын тургузар.

Каттыжышкынынын ичкелдигине баштапкан эргеледиз тускай аялдар каттыжышкынынын түдүртүп богаалдары, каттыжышкынынын чө-өлүлери база тургузар.

Көдээ ажил-агыйда Бүгү-эвилел болгаш республика каттыжышкынынын эргелери база күрүлгелери дүрүмдө тодараткан.

(СЭТА).

АЖААЛДА ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

О НГУ беш чылдың сөөлү чылында республиканың ажал-агыйлары 243 муң гектар тараа, 32 муң гектар силос культураарын, 1966 гектар картофельди, 738 гектар ногааларын ажаап алыр учурлуг. Бии-Хем, Каа-Хем, Танды болгаш Кызыл районнарын шөлдериниң ажал-ишчилери багай эвес дүжүтүп өстүрүп алган. Республиканын өске районнарында-да тараа эрткен чылдарындаан эки. Ам көдээниң ишчилериниң сорулгалы болза, өстүргөн дүжүтүп чогуур үезинде чидирг чок ажаап алыры.

Тыванын совхозтарында дүжүт ажаарына хер-еглээр 1167 тараа комбайны, одуруглай алыр 466 жатка, 342 силос комбайны, картофель казар 65 комбайн болгаш өске-даа техника бар. Ам тараа комбайндарынын 71 хуузу, силос комбайндарынын 64,6 хуузу, жаткаларын 55,6 хуузу септеттинген. Барыин-Хемчик, Бии-Хем, Улут-Хем районнарын совхозтары ажаалда техниказынын септелгезин эки чорудуп турар. Ол черлерде машиналар 97—100 хуу белеткеттинген. Ажал-агыйлардан «Өөк», «Кызыл тараачын», «Барлык», «Улут Октябрь», СЭКП-ниң XXV съездин аттыг, «УТКА 25 чылы», «Улут-Хая», «Искра» болгаш «Хемчик» совхозтар-ла техника септелгези адалталып турар азы бүрүн доозулган. Ам бастырап аппараттарын, жаткаларын ажилдаарын, комбайндарын тараа төгүл-бес кылдыр кылганын хүлээп алыр комиссия кынап көрүп турар.

Ынчалзажок комбайндарын болгаш өске-даа ажаалда-техниказын белеткээрине чамдык чер-лерде чогуур кичээлгй салбайн турарын демдеглээр херек. Ылангы тараалан районнар Каа-Хем-де, Тандыда, Кызылда тараа комбайндарынын 34,9—46,9 хуузу ам-даа белеткеттинмээн. Ол-ла районнарда одуруглай алыр жаткалар септелгезин четпес органиастаан.

Бо чылын тараалар ден-дески эвес быжар, чайгы чаашкынар соонда адаандан аажок хенчелеп үнгөн дээрзи бүгүлгө билдингир. Ындыг болган-да, тараанын аңгылап ажаары чайлаш чок. Тараа культурааларын массалык-биле ажаап алырынга чедир санын хонуктар артан. Чамдык районнарын ажал-агыйлары аңгылап ажаарын ам безин эгелей берген. Ону барымдаалаш, тараа комбайндарын кык белеткээр-биле чергелештир, тавычалай кестирер жаткаларын база септээр учурлуг. Бо ажилче ам шынгы кичээлгй салыр херек.

Силос культурааларынын ажаалдазы дыка хей совхозтарда эгелээн. Силос комбайндарын «Хемчик», «Алдан-Маадыр», «Револуциянын чалбычы», «Хадын», СЭКП-ниң XXV съездин аттыг, «Ленинчи орук», «Бүрөн» совхозтарда бүрүн септеп алган. Ол-ла черлерде силос массасын сөөртүр автомашиналарын база белеткээр. Силосаашкыны ам сонгаарладып болбас учурлуг. Ындыг тур-буже «Бурингаар», «Совет Тыва», «Енисей», Карл Маркс аттыг, «Большевик», «Чыраа-Бажы» болгаш чамдык өске-даа совхозтар силос комбайндарынын кезик-ле хирезин септеп алган. Септеттинмээн силос комбайндарын дораан кылып, ажилда-лып үндүрер херек.

Тараа арылдар машиналарын септээриниң бай-лаалы республикада дүвүренчиг болуп турар. Тараа арылдар 47 пунктунун чүгле 14-ү азы 30 хуузу ажиллап болуп. Арылдар 284 машинанын ам-даа 87-ин кылдырмаан. Бо талазы-биле Танды районун ажал-агыйлары хонудуп турар. Ында тараа арылдар 10 пунктунун чүгле алдызы белеп. ССРЗ-ниң 50 чылды аттыг совхозта болгаш Көдээ ажал-агыйнын дүрүлгө станциязында тарааны арылдар, кургалдыр пункттарын эптеп тургузары ам-даа эгелээн. Ону кылдыр учурлуг организациалар саадалып турар. Каа-Хемниң совхозтарында байдал база оон дээрлөөсө.

Картофельди болгаш ногааларын ажаап алырынын үези ылыгы-ла ырак эвес. Ачаа амдыгааштан эгелеп белеткенир херек. А ногаа өстүреринге тускайдалтылган совхозтарда шыгжамыр черлерин ам-даа септөөн болгаш салгынадыр херекселдерин тургуспаан. Чижээ, «Ленинчи орук», «Енисей», «Хемчик» болгаш ССРЗ-ниң 50 чылды аттыг совхозтарда ындай. Бо-даа ажилды сонгаарлатпас болза чогуур.

Арткан үезде техника септелгезинин темпизин күштелдирер, ажилын шынырын контролдаары, ажаалда үезиниң ажилын планын кылып тургузары, деңгизини хынап көөрү, тараа сөөртүр оруктарын дескелеп кылдыр эргежок чулула. Тараа урар шаннын, складтарын аштап арылдарын чогуур үезинде кылдыр.

Чамыс сөс-биле чугаалаарга, амдаа кылдыр ажилдар хей. А дүжүтүп ажаап алырынын үези келген. Ындыг болганда, техника септелгезин сонгаарладыр арга чок. Бо ажилдарын кылып доозарынын хонук-хуусалын доктаадып, график-планын тургускаш, ону ылаптып боттандыраарын ажал-агыйларын удуртуучулары, специалистери, парткомдар хүн бүрү хынаар хүлээлгелти.

ОРТУМАК ЭРТЕМНИ ЧЕДИП АЛЫР ДЭЭШ

ятери доктамаал ажылдаар, нийтирбейчи, шынык, танык булгунары, соолдунга база уругларын асылдыгыгын, Уруг ажыны халкын агартып, туруктуу кичиргерттирер сүтүндүр ажылдаар.

Шеңг-патриоттук кичикчандык талаам-беле улут ажылдар чорутууда. Учидише болгонда боолдуга ээтирлер чорудуу, ишеникчилдик талаам-беле

ажыл-агый-ларнын болониктии организациялаштыруу, улуттукчуларындык ачык-модели, ишеникчи организациялаштырылганын улут дикренизация, бойи башкы коллективни дикрар.

Учидишеке дараамини тегиждирерик кадраары кеп келер.

1. Кербеге билимни

де четирь эриг-херекселдер
Райистер болгаш телефо-
нистер белеткээрин талзы-
биле тускай болгумер ажал-
даар.

Күш-культура болгаш спорт
талзы-биле улус ажалдар
чорутуулар. Улгилеге өөреник
кыргыктер хостуг хушети.
тыва хушети. болу болду.
футболду. Футболду бол-
гаш на азыркы, бол азыр-
нык база спорт тедикчиин, цы-

рист-машинистер, II
чыл, чолдасчылар бил-
бар. Өөреник хууза-
2. Калбак билигил
рист-машинистер,
хуузазы I чыл,
3. Электромониторлар
III класкы чолдас
механизм-машинистер
телекор. Өөреник хуу-
3 чыл.

СЭКП-ин XXVI

Балгазынын көдөзү
училищенин дирек

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ УЛУСТАРГА
АЙЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

жүзінде жш. И. Брежневтің саналдарға бейір чедирбшшан, ол саналдары СССР-нің тайчоруктуң кавырлышыкынын болчорла чок чорунуң бжыгылазрынның ышкышыкының тодарай ивлерди кылдыр алаан. Чаз ракетазчорлуг чечектеи Барынын Европада сайгара тургузарынын дугалында наточ шиптчирпи кшч чок болдуларыны, ортукма иракшылдыны ракетазчорын хуайты салааны чок

ларын дуганты саалады чок чуугалажышкынары эрти-
рерин негези угазылга би-
кынты алаанга ат салыш-
кынары Францианын 42 де-
партаменттеринде амгы уез-
чып турар деп. И. Шальер
дыктакат.

Совет саваларны ГФР-де
калбаа-биле ушелеп көргөн, ол
дугайы ол түртүгү аныз-бу-
ру организацияларыныкы бола-
гаш хой-ниини ажалдагы-
ларыныкы метелдерди хөрө-

чилел туралы НАТО-нун пландарын үөшкөшүр болган ГФР-нин хөкүмөттөрүнө чыгарып, америка аэролук ракеталарын сайгара тургүзүрүн болтуурас деп чыгуулук кыгырытын нацизмдизинде жетилип-сүрүлүп чоразан кимилер каттыгышынымынч — антифашистер эвилелинин президиуму үндүргөн. «Быстын чыгуулуун айтып чык чоруун чала боо-чөпөктөр эвес, харын дүшкүрүлүт чорукту чыгарылыларынын болгаш төгөсөз-көпүшкенин дүжүрүнүнүн лон-

дугианы газлызлар — зеп,
эт меделелле пугаалан. Ону
чегип алып талгаде, ортумак

Хазель туннелинде
демделгээн.

(С

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Салмақтарда хуытамың тер-
пидеккің орғын — релсымың
шегірт хуытхы болған шерт-
келген барымы үдәлің белгі-
дежішкінілер дефократтың
ергіні болған қосталған тер-
тізүары, уаусту қаржымы-бізге
аажылдап торухту соқсадырың

негәзи құрбун патн
болдн демократтың күш
ге уаусту дерын үдәлің
кылың түрөв.

ЧУРУКАТ: реакцияның
жы аажылдашыңныға
рышқанарының бирезің.

ЮПИ—СЭТА: ның фот

Салгалдорда хушганын төрлийнхний органо — реаксийн ширин куштери болган ширинжиткен барым үзэлдэг бэлдлөгчидийнээр демократты эргэн болгох хосгалтын түрүзүйн, уугуст каржын-биле аажлаар чоркуту соксаднын

ӨҢНҮКТЕРНИҢҮНҮ

Владимир ФИРСОВ

СЭЭН ДУГАЙЫНДА

Чалгаар-ла куттууда кээр
Часыг сөстү маан чор меп.
Чүте дие шак ол сөстү
Чүдээм сөзү
Чүс-даа сөзүлөр.
Артыг чагай сөстү сөстүл,
Аадап кээрим ыдымгыт
Чүте дие чаражыны
Чүтүс ол сөс
Чүдээр чүс.
Өске сөстү тыптыл кээрте,
Өскээр ай деп чадап

Шатка тояап, Россияны
Чаражыга
Чалбарым меп.
Ыччалда-даа биеги олар
Ынаам сөзү чалбарышаа,
Уран сөстү маан, кый деп.
Угаан, чүрээм толоон чоруур.
Ат челин астеткен хат
Чүтүн суглак шыгыраткан,
Чайгы хаяа—одаг көртү,
Чадап мия
Улут тынып,

Ураксаа,
Черия ырым утпаан чонугу
Чечен ыры, чап дег, арыг
Алаак терге даягарт өртөн
Чүдөн артык уран сөстү
Чүрээм тывар.
Чайгы даңгы магадаас,
Чараш эвес кичи чок чер.
Россияны мактап ырааш,
Сени баа
Сеткимден
Чечен сөксө йөрүрүм ол!

Вадим КУЗНЕЦОВ

Хөвүрүл човуланым
Ыдымчалып күзөстөзүм...
Чатган харым
Харек сабаан халбактанган
Көргөчүгү хөө харып чор,
Шаныг болгаш чыгарым
Ийгээм хөөгө
Ийгээм, соок-даа эвес-тир.
Көктүг-нас динителген-тир.
Кыргырма, кылаң күндө
Изге отка өрттөмөзүм

Идегидин үрэмки
Кийимш дээни билит кааш
Хөөн-сетки удаан караан
Көрүп келген.
Чалит болган хостуг
Чивит үрөз
Чара булгап, өрү чүткөш.
Хөвүм дежил.
Чаш көк болгус.
Көстүп келген.
Аарым,
Амыранчы—
Амдырал болу-ла-дыр.

МАРИНАНЫН ДУРУАЛАРЫ

Чынар дуруа динитичкен,
Чарап болгаш кылаң дээрде
Марина деп хөмүгү атты
Параан чорлар, номчул
Кааштым
Күжүр уруг кыштар соодаан
Дүргөн манлаан, тепеи
Барган.
Дүвүрөңгө, өткүт үнү
Күстү үдөй кыгыражып
Кандыг салым уткы адым
Кайлаар, чүте далашканым?

Дүшкөн буру, күзүрүмү
Казыгы хат сооңе өшкөш.
Түдөн хактар шарпаган
Дүгөлдөсө келжү дүшкөн.
Ногаан, көк чай ырап
Өйт, чечек оңуп калган...
Ыччалда-даа чызын олар
Ырактан-на көстүп келген.
— Маажым орба,
Марина, үнө хады.

Евгений АНТОШКИН

Дуруаларым эеп көзүм-тир!—
Туруп-могаан чараш кыштар
Турап чүртүм сагыман
Боор.
Тунук үнү:
— Марина! Уткуп ал!—деп,
Туруларда чалыганым,
Хүкүгү эрим чүртүндүм
Дуруалар эеп келген.
Күжүр уруг кыштар
Соодаан
Күсүк шыкаш маңадыткан.

ЧАА ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛЫ

Тыва уаустун археология
болгаш этногенез талаа-
биле төөгүзү шинчилээр
талаа-биле чаа ажылдар-
ны Тыванын этно-шинчи-
лел институту кылган. Оон
чинчиге ук институтун
эртөмдөннөргө чокта чаа
чырыкче үнгөн номун алап
болур. Бурунгу тывалар-
нын амдырал-чурттаалы-
нын, чамчыларын бол-
гай культуразынын онза
бадалдарын шинчилээр
талаа-биле төөгү эртөм-
ге улуг салымшын болур
бо чаа солун номун ады
«Тыванын археологиянын
болгаш тываларын этно-
генез талаа-биле чаа ши-
нчилелдер». Бо эртөм-ши-
нчилелде ному орус дылаа
үнгөн. Ном сургалы совет
эртөмдөн, академик А. П.
Окладниковтун «Тыванын
археология (түрнедер)
база айтыргалар» деп ат-
тыг дегергенгө чуулу-биле
ажыттынар. Тыванын
дыл литертура бо-
лаш төөгүзүн эр-
төм-шинчилел институтун
эртөм ажылдакчылары тө-
гү талаа-биле эртөм-ши-
нчилел ажылдарын чедиш-
кенин чоруктанын ака-
мик А. П. Окладников, бо-
лунун чуулунде демдегелен.

МОЛДАВ ССР. Кишинев хо-
райыны Фрунзе районун
Култура башкынын ырыны
болгаш танцыны «Хор»
фольклор ансамбли (чурукта)
— республиканың бот-тывын-
гыр коллективтеринден сург-
алып аларган. Оон байлак ре-
пертуарында Молдавиянын а-
гы-агы райондарында чол-
лук танцыларын көргөскөн
хайгамчык композициялар
бар.

А. СИМОНОВСКИЙНИҢ ФО-
ТОЗУ.

СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАЗЫ.

СЕПТЕТТИНЗЕ-ДАА...

Кызыл районун Шамбалыг
сес чыл школанын эрткен
1979—1980 өөредити чыныда
ортумак школа кылдыр эде
организаашкан. Бир-тө өө-
редити корустарын алгытпаан,
ол-ла хевээр артык чүве бо-
лганда ортумак школа негес-
ленин дүшүпкөн, класстар
чедишпесте келгенин барым-
даадаш, ийн кат улуг дег-
ген школанын туудун база
ынчан эгелзэн турган. Ам оон
ийн каттарын ханаларын
тууду барым доозулган.
Келер өөредити чыныда
баштайгы өөредитилерин ху-
луп адыр ужурул турган
школанын амгы үдө дээни-
н билин салды. Ону
тудур-биле өскүртөн тала-
ды келген иштер ук тууду-
нада-ла катгаш чоруткан.
Чаа школанын ам чүгө ба-
раан чагай аларган туруп
турар.

Нинти-биле үшөөредити
корустары, куруненин до-
лу хандырылганда турар
урулар чурттаар интернат
ажылчылар дозулаан, кутай-
лаан. Стол, сандаларын, хо-
ло-херекселдерин элген тургу-
зунга, үрүмк септелген чо-
рударына школада ажил-
агы эргелчекчи Иван Хо-
ва-гович Чыргал-оолдук ий-
лип келген үдүг-хуу улуг.
Септелген киришкен техник-
кажы ажилчылардан Чалзаш
Турушту, Клара Монгушту,
Кара Кара-Сады, Майтат Он-
дари онзалар демдегелээр
чуула.

Школа төлүктөн одала
система-биле хандырткан-
нында бээр-дүгү эртеркен.
Ыччалаш бо чылын котел-
нада тургускан эртен пекчи-
м бускаш, оон орунуга чаа и-
мдир пекчины тулар ужурул.
Ыччалда-даа школанын дирек-
циязы бо талаанын тоомча
чөк көрүп турары чегес. Бо
үдө чедир чүгө эвез-биче
хөмүр-деш дүжүрери биле ки-
зыгаарланмышкан. Чей ады-
талып бар чоруур деп чүгө
улазган чоруткан. Сентябрь-1-ден
агелеп төрт чүс ажыг оолдар,
урулар парталарга олур-
тар, чүгө пастышка белин
ырак-чок маалыгарын 50
кылаң урулар чурттаар.

С. МОНГАЛ,
«Шынык» корр.

ХООРАЙГА ЧҮГЕ КЕЛГЕНИЛ?

Рязань хоорайыны төп ма-
гистратына И. Тролейбустар
болгаш маашалар кеш ми-
ну-та шынлаа доктап турган.
Москва шоссес-биле көчүг
чараш уугу буур таваар башып
чораш.

Арга-арыгын күчүткен-
ери хоорайга хаяа эвес «аа-
да» кезе турар, хары-даа
хоорайны төгүтө белин ки-
рип турар апарыл-тыр—деп,
областын алыр талашы-
биле инспектор В. Дити-
рине чуртаалаша. Сомгу-
даш шак амдыг «аа-
да» чыныгы оон-даа чед-
деген. Сөзүн аайы-биле
аанынны мый-бээр көжөр
үзүн кылаң тулук. Шагдан
бээр-ле аанынны мый бээр
көжөр оруу Рязаньны чаа
Москва району таварты эр-
түп турган. Маана чоокка
чедир-ле арыг амдыг чө-
хөү-шөк чаттыла берген чы-
кан. Ам мида хөй мун кы-
лаң чуртаалашып хөй хөй
башкылар тургулапкан.
(СЭТА-ныҢ корр.).

Рязань.

ЧҮРТТАЛГАНЫН УЛАНЧЫЗЫ

Чечен чугаа

Салым-чолуа кошкан. Хо-
релма Седина биле Да-
зын Дамбаев Дембидей и-
бүле тууду келгенден бээр
он чыл ажыр, эвес ийн куу
кыштар дег, чурттап келген-
ер. Оларын дээниринин
адаанга чаш уругтун ыла-
ны болган каттирганы ды-
набаан. Ыччалаш оларын
эрг сепкил, амгы минаш-
лы ийн боттарында өске
ким-даа улашын. Боттары-
га бүгү-ле чүве чедир бол-
гаш артар болган ужуруда, кү-
зүн хандыр чурттап чораш-
нар.

Хөй чылдарда кызымак-
шы-биле өөрөгеш, Дазын
Дамбаев башкынны тускай
эртенин чедип алган. Школа-
чорда-ла соугурун башкы
болур-дун күзүлгө берин-
кеш, уругтар чокта чурттап
шыдаас болгус. Ыччалаш
ол уругтарын мыйк баш-
кызы, ады-везерин дүлдүг
өнтүг, сүмелчекчи апарган.
Дазын башкыны өт ажи-
лыга келгенин кожалары ма-
галаар. Магаладан аш-чөм
садары белин ол болу билер.
Казыны ажилында чедип
кээр, ижер-чирин белин,
ажыктын амдыг чорда-ла,
аанын турар эртин чагай
чыды билин келер. Өрөөл-
дер иштин эгит, анын кыл-
дыр өткеш, шаалаң чуртап,
столдары, шакартарын кыла-
надыр чүлүп каяа, көрүнү-
ктүп турар. Хорелма Седи-
на ажык келерге-ле, ашаа
эпиг-ээлдэ-биле уткуп алгаш,
өөрөгеш чыны-биле оон экин-
ден тоңу улаштуз азып каар.
Бир-ле катан Хорелма Седи-
на чеменин доозу турга,
даштын машина чедип келген.

Өрү совокоза барып ху-
рал эрттер кижидир мен.
Фермаларга база баргылаар,
келген дарганы база үдөп
чуруу, хона-даа бээрине ма-
лаас-адын, Хорелма Седи-
на хона-даа тулар сумаалашып
чаганынны ужулаш, чү-
гажак арышкын кызыл бу-
луз калаш, улуг кара кы-
лаңкаш-биле дуга дег кы-
риктарына алаалдан
ашааче айттырганын көр-
е каапкан, бичи кулактарыла
адын сиргалары чалына-
дыр башып үнө берген. Сто-
лунда хынал олурган кы-
лаңтарын Дазын Дамбаев
ырадыр килчеш, сонга өтүп
кадайынын сонче көргүлөр.
Тура халааш, столда чүлү-
маш аш-кавалы чүл бээр.
Улазын дашкаар үнүп кел-
ген, чаа кырыга тургаш,
келээр даглар адында орукта
карандыл бар чоруур чим
машинаны сонче карак сал-
байн көрүп, болаңы турган.

Ыччан хуулаш, келжээ-
диктей берген. Долгандыр ту-
рар көк-көк сынар баштары-
га харап тургулаан өлө-көк
көжгөтөр булуттар түтүп бер-
гилээш, ак чыстап эгелей
берген. Ооругдан хула эгити
кыж башып орган. Хем эрин-
де ары кылдынаа омактай
айн майгы дунжуга ол кы-
чорда, чашы— дымны берген.
Улазын ады боу-ла одагы
күртүп, кургак будуктар өт-
түп турга, адыш түтүп чедип
келген. Чагыртан уругга ч-
ла күй баргаш, мемалешкен,
оон азынны узун дымны а-
гаш, селбер-шайн адылаа
ыжак чөрсө оуу багдан каан.
Келеш кыс одала кылдып
күргө, майгында адым ө-
рөкчилер— бир оол, ийн
уруг үнүп келген. Олар баш-
кызынгуа дуулажып, котала
сүт куткан, кожа бичи ода-
гын кырынга, ийн өргөн ара-
зында доора ышка азып
каш, одай бергенер. Ода-
гы чалынынга өткен хө-
нүл кургактыгын турган уруг-
же бир оол көргөш:

— Дазын Дамбаев, бо
уруг бистин колхозта чаа
келген зоотехник-тир. Адын
Хорелма дээр чораш. Ми-
чаа бистин бригаданын хой-
жуларыга хураганнар үзүп
чораша чүве—дээ.

Кожа, майгында демги
эгити бээр эжел—деп, баш-
кыны оуу айдалан.
Уругту ашкыр-чегерип
турга, чашы азыр хире эвес
апарган. Имартини берген.
Кыштан чараш карактарына
Дазын көрө кааптарга, оон
чүгү-ле, чүгү-ле ийн, чымыр
кыткан. Хем ол чарыкка
эрткен улустун ыражын
адында келген.
Чаа-ла келсе, харын ийн
Чарап оңук чечек үнөр.
Чалып келсе, харын эки
Чачыс сөстү эске дужар.
Хорелма биле Дазын эи
баштай кычар ужурашкан-
нар.

Машина минаар-ла даглар
аралык көзүлгө бээр, Дазын
Дамбаев почта
хааржаалдан оон бодунга чо-
рутка чагаа тып алган.
«Д. Д. Сидерин! кадайынар
эрге-дужалын ажиллап, ар-
тыларга өскөкчү чоруур
көрүп, билдирсе. Бир эвес
бүзүрөсө, болуураа, кызы-
рини сүмелчекчи». Шынал-
ла бүзүрөсө, ыччалда-даа
хүнээшкенин оуу чүгү-
жынадыр кыткан келген.
Баштай чалганын өрттөтөр
болган. Дашкаар үнөш, ий-
гүзүн, шапкыларын оожу-
ргаш, алгаш, үн бичитип
саламын кыжыры каан. Ол
дүгө кылаң келбүн. Бодун
быжыг туттунар, Хорелма
чүве мыйтаас деп бодол а-
ган. Бир кеш азыр соугура-
дыр эрткен. Медеа сөс-даа
адылаа-ла.

Ыччанын саргырын же-
лээр бүрүдери күштү хат
тогаладыр чашкынап, дээр-
аар кара булуттар черже ча-
мызап келгилээш. Чалыны-
лап кыжып кургак будуктар
дег кызынааштар булуттарын
дык шыктып, улай-улай
черже төктүп башып турган.
Бажынын дүгү өлө берген
Дазын Дамбаев бажыны-
га орай келжээ элрине чедип
келген.

— Бо кычар барганын ол,
кычар-биле иштерге? Ам-
чөм-даа кылаң-дыр сен—деп,
Хорелма Сединаны тыва-
ды чачынып үнөш.

— Сен дык менче азырба,
Кым-биле-даа иштерге меп.
Бодун чачкаан, Эрге-дужал
эргини сөзү туура калч
келгенин билер меп.

Билип шыдаар шаан бар
болза, бээр черже бар. Ийн
үтүп чор! Амгы кылкына.

— Белин боор деп сатын-
га. Амыр-дыр селер!— дээш,
ка-
лаанын чактарыне кеш

— Бо кычар барганын ол,
кычар-биле иштерге? Ам-
чөм-даа кылаң-дыр сен—деп,
Хорелма Сединаны тыва-
ды чачынып үнөш.

— Сен дык менче азырба,
Кым-биле-даа иштерге меп.
Бодун чачкаан, Эрге-дужал
эргини сөзү туура калч
келгенин билер меп.

Билип шыдаар шаан бар
болза, бээр черже бар. Ийн
үтүп чор! Амгы кылкына.

— Белин боор деп сатын-
га. Амыр-дыр селер!— дээш,
ка-
лаанын чактарыне кеш

— Бо кычар барганын ол,
кычар-биле иштерге? Ам-
чөм-даа кылаң-дыр сен—деп,
Хорелма Сединаны тыва-
ды чачынып үнөш.

улай даялган. Билет чү-
каж-даа көрбөз. Хорелма
дорууна шыдаа черже те-
лефоннап. Улазын Да-
зынны шыдаалар үдүр сөө-
тү бергенер.

Даартаанда Дазын Дам-
баев дүмү үзүмде келеш,
мид-даш чоокка болунаа
мектектү чүгөсүн адылааш,
өглөндө-ле эжелген эрги
чөмөдөнгө сүп алган. Хо-
релма Седина даштын
машынал чедип келген мп-
каш болган. Эжж ыдында
чик кылаш динчалган соо-
да, ол кирип келген.

— Бо кайлаар белекени
бердиңер, Дазын Дамбаев!
— деп түтү-даа болбаан чү-
дег кыжыры апарак айтырган.
— Чалып олурар деп бо-
лаалар, чоруур дээш, чо-
руур апар—деп шиптирлэг
харылаан. Оон арында бо-
ламышкыны болгаш хо-
мудалыг булду бүткөй бер-
ген болган.

— Кымны күткүчүңүз!
Ам ыжанын берген бе?
Сомгу үдө ажи-чакы ө-
скөкчү барганын билер тур-
меп. Сзын ол эштерини сен
чурта-ла билер бис. Ка-
чар эвес мен оларын! Дугу
ким-биле иштерге?— дээш,
Хорелма Седина мид көр-
мөртү дег сирбө берген.

Сомгу кылаалар соода
класстарда дегерин өөрөк-
чөкчү болгаш ашкыч ар-
кан. Башкылар база чамып
чоруп турганар. Школанын
өөредити эргелчекчи улуг
белек шыгып, кызыл-кызыл
быжыг Лидия Васильевна-
биле чаш келген доозу башкы
Дазын Дамбаев олар баш-
кы Дазын Дамбаев. Школанын
кызыл кызыл кызыл кызыл
олуулар.

— Чоңуң ырадылаа рну
ырап чораш кижилерин са-
ты-сеткини калаалар аш-
тыры каан болур— деп, ол
чугаамын тывааш, Дазын
Дамбаевчын узун чинге са-
лаалары планшотун кызыл-
кызыл кызыл чүгө бө-
лөткөн. Сеткил-чүрөк кымын,
наткан үн чою аялалар
өрөө иштинде эвес сымла-
тарын айлап дүе адыг чор-
ган кижилерин мыйлашкан
мыкшан адылааш келген.
Олурганар кыжын-на барган.
нар Дазын Дамбаев. Иштин
чараш кара чактарында чаш
бүдөнгөй берген. Оон Дазын
Дамбаев боду өскө-
гөш, кыска хөмүг адыл ойлап
кылаң, байырлашкан үнө
берген.

Арга-сөмө берип олур-
ган адылааш, бүтү талаа-
биле белек билиг кыж
мылаш-тыр-деп, Лидия Ва-
сильевна үнөш.

— Ону минаар ойнаштар
деп каж-даа бодаван меп.
Казылар чалып берген кы-
ж дээр болгаш. Часкаан-
рап, мунулуп-даа чорууру ол
миде, Лидия Васильевна—
деп, адык башкы соугура-
ла. —Кадык азын улуг ажи-
гак чораш, ам өске ажил-
да дужар. Казыларын алыр
өргөй-даа бис. Оон те-чеген
бот хөжөкчөкчү, кадай кы-
тар көшөй минажар.
А. АРАНЧОР,
(Уланчылыг).

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва кодаа тууду» трестин
механизация эргелектени да-
рында мергендиле ажыл-
чылары болгаш специалисте-
ри херекселтиги турар.
кол механик, суургалыг
кранлар уластууну иччил-
ниги, суургалыг кранлар элек-
триги болгаш слесары, ав-
томатизирлер, бульдозерис-
тер, К-700 тракторун тра-
ктористтер, тууду металлур-
гистер, инструментальши-
слесарылар, компрессорлар ма-
шинистери, ГАЗ-69 автомаш-
инанын чолалашын, ашкычлар,
Бистин адренины: Кызыл,
Сукпак кулумчуу 3. Телефон
2-41-25, Кадраар кидизин.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тыванын транспорт эргел-
денин Кызылда автошколазы
«ВС» категория бүтүрүшкү
класстын чолалыгарын беле-
кел турар. Өөредити тыла
дыла чорудар. Хүндүс кичээл-
ээр болгаш өөренириг ийн-

М у з ы к а

Култура министрствонун
өвөдиле чараларына та-
лаа-биле эртөм-методиктиг
төвү уругуларын музыка, чу-
рулга, хореография болгаш
уран чуул школаларын
башкыларын конференция-
зы Кызыла август 28, 29
хүннериле болурун дыналып
тур.

Телевидение

АВГУСТ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
10.00 — «Ус», Информастыг
программа. 10.40 — Эргини
сула шимчээшкн 11.05 —
«Кылгыржылар, горнистер»
11.25 — «Цыган» деп хөй се-
риялыг телефильмин ийн се-
риязы 12.45 — Эртөм-тайы-
бырды филмдер программасы
«Орус музейин заллары-
биле», «Орус шаадап чур-
таар» 13.20 — «Кони АССР-
нин ансамбли ирлал, танымал
тур». Фильм-ношперт. 14.20 —
Медээлер. 14.05—16.00 — Ча-
сар. 16.00 — Медээлер. 16.15 —
«Чер кырында кижик». Кно-
программа: «Ажык чок чер
турбас», «Хемир келер үжө
агар». 16.50 — Уругларга

Моолга көргүзөр

«Саян» ансамблдың арти-
сти революциянын кавайы
Ленинградка бар чыл дугу-
зунда боттарынын мергенлиги
белдип өөрөгешер. Ансам-
блдың чаа программасын
республиканын ажил-ишчилери
хөй улаа соугурап көргөн.
Чаа программалда чедир ажи-
лап кымыр ужурул номер-
лерин мек кылган, артистер
Уралдан, Украинанын, Кы-
мын, Молдавиянын хоорай-
ларына адалап чораш кел-
генер. Ажы-дупма республика-
ларын база хоорайларын
ажыл-ишчилери ук ансамб-
лдың чаа программасын улуг
соугурап-биле көрүп, тыва
уран чуул-биле тамыктыны
кылганар.

Бо улаада кожа-хөлбөз Моол
Арат Республиканын чур-
такты чоң бистин артистери-
ниг соңу оюну соугурап
көөрлөр Оон келеш «Саян»
Болгар Улус Республикка
адалаар.

К. БАЙЫР-ООЛ.

21.05 — «Цыган» деп хөй се-
риялыг телефильмин ийн се-
риязы 22.30 — «Ус». Инфор-
мастыг программа. 23.00 —
01.15 — Хөкөйге Европа ку-
богу адыр паргалда. ЦСКА—
«ТАППАРА» (Тампере, Фин-
ляндия). Австрияда даччи-
лыга төңгүлүк. «Бүтүн де-
легейде» деп үндүрүлө.

НИГИН ПРОГРАММА
18.00 — «Шыдыраа школа-
зы». Делегей черлегин про-
сесмейстер Ю. Л. Авербах чо-
руда. 18.30 — «Адын хаала-
лар». Уругларга музыкалыг
программа (ЧССР)
КЫЗЫЛДАН
19.20 — Чаралдар. 19.25 —
«Юрий Гулев» ирлал тур.
Фильм-ношперт. 19.45 — «Ы-
таар шактарга сола». Теле-
нын Ийги сериязы. 20.40—
21.00 — «Рыт, аялга, тембр»
Эртөм-тайылардыг филм.

Кино

АВГУСТ 21-ДЕ
«НАПЫРАЛ»: Стеллага ту-
раскаанга 9.30, 11.20, 13.10,
15.00, 16.50, 18.40 (узаккай),<